

ПУБЛІКАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

ПРО ОДИН З ТИПІВ РАННЬОЯМНИХ ПОХОВАНЬ ПІВНІЧНОГО НАДАЗОВ'Я

Л. Ф. Константинеску, А. І. Привалов

Публікується нове ґрунтове поховання з басейну р. Кальміус і наводяться результати дослідження його матеріального комплексу.

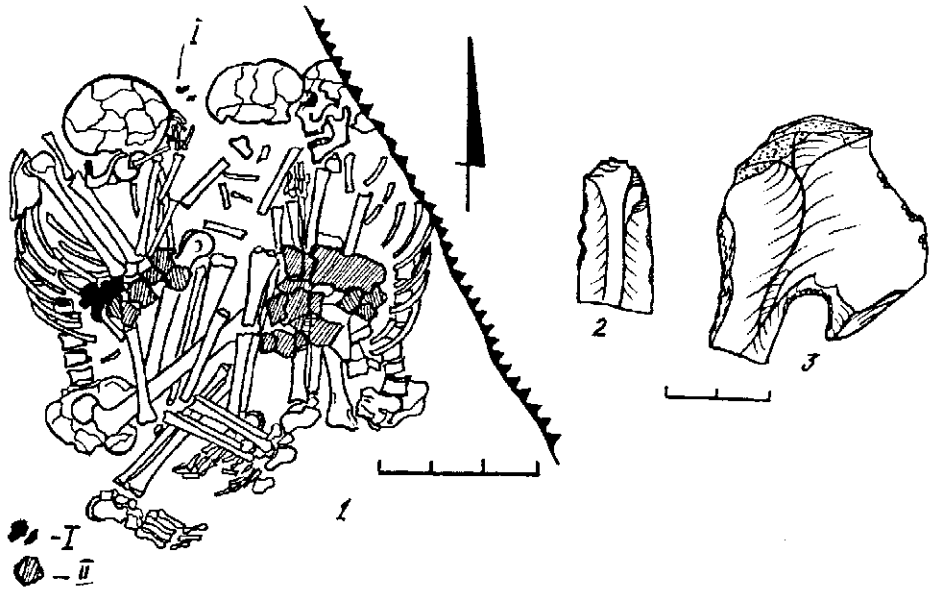
Безперечно велике значення в історії складання та розвитку культур енеоліту — ранньої бронзи степової смуги Північного Причорномор'я мало Північно-Східне Надазов'я, яке було зоною контактів населення Дніпровського регіону з населенням східного Волго-Донського регіону та племенами Кавказу. Тому нові відомості з цієї території доповнюють наші уявлення про ці процеси.

У середині 60-х р. на правому березі р. Кальміус (Донецька обл. Старобішевський р-н) Кальміуським загоном Приазовської експедиції під керівництвом О. Г. Шапошникової було досліджене багатощарове поселення Роздольне. Дослідження цього поселення мало важливе значення для вивчення ранніх епох — неоліту, енеоліту та ранньоямної культури. Одержані матеріали були культурно атрибутовані і знайшли чітке місце в системі культур степового Подніпров'я¹. Але, на жаль, найдавніші горизонти поселення досліджені не повністю.

У 1985 р., під час розвідок у басейні р. Кальміус, неподалік від поселення Роздольне (за 20 м на північний захід від крайнього розкопу) А. І. Привалов виявив ґрунтове поховання. Воно знаходилося на рівні 2 м від сучасної поверхні, в береговому обриві балки, яка простягається до річки і оточує поселення з заходу. Поховання здійснене у замуленому намивному ґрунті, контури ями не простежувались. В ній лежали три кістяки в сильно скорченому стані, покладені впритул один до одного, головами на північ. Один з похованих дорослий, — на лівому боці, в позі «адорації». Другий, теж дорослий — у такій же позі, але на правому боці. Між ними, на спині з піднятими колінами — кістяк дитини. Зверху на ногах похованих лежав розбитий горщик, а між головами першого похованого і дитячим кістяком покладені два крем'яні вироби (рис. 1, 2, 3). Горщик ліпний, круглодонний, видовженої форми, з невисокими, відігнутими назовні вінцями. Орнамент вкриває верхню частину посудини. Виконаний різним штампом у вигляді горизонтальної ялинки, під шийкою — ряд глибоких ямок, які на внутрішній поверхні утворюють перлини. Край вінця оздоблений косими нарізками, а завершує композицію прокреслений зигзаг. Поверхня горщика вкрита гребінцевим смугастим зглажуванням. У тісті домішка товченої мушлі (рис. 1, 1). Крем'яні вироби представлені уламком великої ножеподібної пластини та скобелем, решіткою яких відретушовані дрібними скодами (рис. 1, 2, 3).

Належність знайденого поховального комплексу до поселення Роздольне не викликає сумніву. Але щоб пов'язати його з тим чи іншим шаром поселення, слід навести основні дані про матеріали, які походять з найдавніших

© Л. Ф. КОНСТАНТИНЕСКУ, А. І. ПРИВАЛОВ, 1996

горизонтів. Так, в ранньо-енсолітичному шарі автор дослідження виділяє два типи кераміки. Одна тяжіє до кераміки квітнянського типу середньостогівської культури, а друга (з роздутим тулубом та підлощеною поверхнею) — до матеріалів нижнього шару поселення Лівенцівка I та ксміюбінської культури². Відкриття подібних синкретичних пам'яток в Подніпров'ї (о. Похилий, о. Виноградний) та на Дону (Каратаєво, Мартиновка) дало підставу для виділення з періодизації нижньомихайлівської культури найдавнішого періоду — лівенцівського, основний зміст якого полягає в сталому сполученні двох груп кераміки, що належать до різних матеріально-культурних традицій³.

Вище енеолітичного шару залягали матеріали ранньоямного часу з однотиповою керамікою, близькою до посуду середнього шару Михайлівки.

Повертаючись до аналізу поховального комплексу, перш за все розглянемо тип споруди та спосіб поховання. Могила ґрунтова, без будь-яких залишків наземних споруд, поховання колективне. Аналогії широко відомі в пам'ятках середньостогівської культури Подніпров'я, на Сіверському Дінці, а також в Поволжі в Хвалинському могильнику, культурно і хронологічно близькому до середньостогівських. Але розглянуте поховання відрізняється від середньостогівських позою «адорації» похованих. Не характерна ця риса і для ямного обряду. Лише останнім часом на лівому березі Дніпра досліджена група енеолітичних поховань в курганах з новим типом поховальної споруди — в ямах з підбоями та покладенням в позі «адорації»⁴. Стратиграфічно

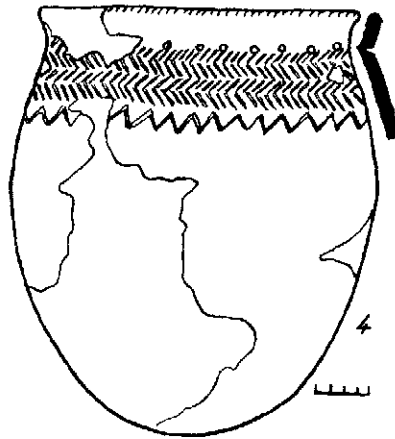

Рис. 1. Поховальний комплекс з поселення Роздольне: 1. План поховання поблизу поселення Роздольне. 2. Крем'яна пластина. 3. Крем'яний скобель. 4. Горщик з поховання. Умовні позначення: I — крем'яні вироби, II — кераміка.

ця група пізніша відносно випростаних «постмаріупольських» (за І. Ф. Ковальновою). Окремі поодинокі поховання з таким нетиповим для ранньої доби покладенням були відомі і раніше, але не знаходили пояснення. Так, в основному похованні Майкопського кургану в північній половині могили лежав похований у скорченому стані на боці, з зігнутими в ліктях руками, кистями біля обличчя, головою на Пд-Пд-С⁵. На Правобережжі у першому кургані поблизу с. Старосілля було досліджене поховання № 15 в ямі з уступами, кам'яним перекриттям та кромлехом. Кістяк лежав у позі «адорації». За основними рисами поховання належить до нижньомихайлівської культури. У другому похованні з цього регіону (Велико-Олександрівського кургану) виявлений пізньотрипільський горщик при кістяку в такій же позі⁶.

Таким чином, є підстави припустити, що розглянутий обряд поширений в ранню епоху серед пам'яток, які належать чи пов'язані з азово-чорноморською лінією розвитку степового енеоліту (за В. М. Даниленком). Визнано, що основний зміст цього культурного явища складають пам'ятки нижньомихайлівського типу, в окремих рисах близькі до північнокавказьких енеолітичних культур.

У зв'язку з цим досить цікавим виглядає роздольненське поховання, в якому об'єднані різні культурні традиції. Матеріальний комплекс, що складається з горщика та крем'яних виробів, безумовно, належить до середньостогівсько-ямної лінії розвитку. Так, ножеподібні пластини, — уламок від подібної містився у поховальному наборі, — дуже поширені в енеолітичних пам'ятках типу Новоданилівки та пізнього етапу середньостогівської культури, і доживають до початку III тис. до н. е.

Найвиразніше ранньоямні риси відбилися у горщику. Видовжена мішкоподібна форма тулуба, овальне дно, суворональність орнаменту в верхній частині, традиційні мотиви: обов'язковий зигзаг, ялинка, в окремих випадках ряд ямок в основі шийки — це основні риси, що характеризують кераміку з найраніших ямних комплексів. У Північному Надазов'ї до них можна віднести кілька посудин з курганів поблизу с. Заможне⁷, з сіл Волонтерівка та Кременівка⁸. За межами регіону типологічно близькі горщики походять з ранніх комплексів з с. Верхня Майовка (Самаро-Орельське межиріччя). Вони віднесені З. П. Мариною до I стратиграфічного горизонту⁹. Окремі деталі орнаменту: прокреслені й глибокі лінії та ямки наближають описаний горщик до кераміки репінського типу. Слід звернути увагу на деякий архаїзм роздольненського горщика, в орнаменті якого відсутні відбитки шнура. Загалом, поховальний інвентар належить до найранішої доби ямної культури і несе в собі зовсім інші культурні традиції, ніж обряд.

У пошуках пояснень звернемося до вже згаданих зафіксованих випадків спільного залягання на поселеннях лівенцівського періоду двох груп кераміки. Це явище розглядається О. Г. Шапошниковою як свідчення синхронності, співіснування двох ліній розвитку степового енеоліту. Початок цього процесу простежується в ранньоенеолітичних пам'ятках синкретичного характеру. Розглянуте поховання свідчить, що контакти між носіями різних культурних традицій тривали в період формування ямної культури, на початку III тис. до н. е.

Визнано, що на заключній стадії енеоліту в степовій смузі Північного Причорномор'я відбувалися складні процеси консолідації різних культурних явищ. До перехідного періоду, можливо, належить і поховання з Роздольненського поселення. Але остаточну відповідь може дати лише повністю досліджена пам'ятка.

Примітки

¹ Шапошникова О. Г. Багатошарове поселення поблизу с. Роздольне на р. Кальміус // Археологія. — 1970. — Вип. 23. — С. 142—151.

² Там же. — С. 144—146.

³ Шапошникова О. Г. Памятники нижнемихайловского типа // Археология Украинской ССР. — К., 1985. — Т. 1. — С. 324, 325.

⁴ Рассмакин Ю. Я. Энеолитические погребения р. Молочной и их относительная хронология // Хозяйство и культура раннеклассовых обществ // ТДІК. — 1986. — С. 121.

⁵ Мунчаев Р. М. Кавказ на заре бронзового века.— С. 212.

⁶ Шилов Ю. О. Перший та четвертий Старосільські кургани // Археологія.— 1977.— Вип. 22.— С. 48—65.

⁷ Братченко С. Н. Матеріали до вивчення ямної культури Північного Приазов'я // Археологія.— 1974.— Вип. 11.— С. 21—27.

⁸ Константинеску Л. Ф. Ранньоямні поховання Північно-Східного Подоння // Археологія.— 1984.— Вип. 45.— С. 61—67.— Рис. 2, 3; 3, 2; 5, 3; 6, 2, 3.

⁹ Марина З. П. Периодизация и хронология погребений ямной культуры в междуречье Орели и Самары // Курганные древности Степного Поднепровья III—I тыс. до н. э.— Днепропетровск, 1978.— С. 55—61.

Л. Ф. Константинеску, А. И. Привалов

ОБ ОДНОМ ИЗ ТИПОВ РАННЕЯМНЫХ ПОГРЕБЕНИЙ СЕВЕРНОГО ПРИАЗОВЬЯ

В 1985 г. вблизи известного поселения Раздольное на р. Кальмиус было открыто грунтовое коллективное погребение. Материальный комплекс позволяет связывать его с раннеямным слоем Раздольненского поселения. Однако, погребальный обряд указывает на другие культурные традиции. Синкретический характер погребения отражает сложные процессы, происходящие в позднем энеолите в Северном Приазовье.

L. F. Konstantinesku, A. I. Privalov

CONCERNING ONE TYPE OF EARLY PIT BURIAL-GROUNDS IN THE NORTHERN AZOV TERRITORIES

The ground collective grave was excavated in 1985 near the well-known settlement Razdolnoye on the banks of river Kalmius. The assemblage of findings permits attributing it to the early pit layer of Razdolnoye settlement. The burial ceremony, however, outlines other cultural traditions. The syncretic character of the burial place shows complex processes which occurred in the late eneolithic period in the northern Azov Sea territories.

Одержано 20.09.86.

НОВА ГРЕБЕНИКІВСЬКА СТОЯНКА НА ПІВДЕННОМУ БУЗІ

О. В. Сминтина, В. І. Нікітін

У статті розглядається історія вивчення мезоліту Побужжя і наводяться результати дослідження нової стоянки поблизу с. Пелагеївка Миколаївської обл.

В степовому Побужжі відомо близько 30 мезолітичних стоянок. Однак, більшість стоянок репрезентована підйомним матеріалом, що в деякій мірі знижує їх цінність.

Перший крок у вивченні мезоліту цієї території було зроблено вже в 1930—1932 рр., коли археологічною експедицією, що проводила дослідження в зоні будівництва Бузької ГЕС на р. Бакшалі поблизу с. Анетівка Доманівського р-ну Миколаївської обл. була відкрита стоянка, яка датується раннім мезолітом¹. Дослідження в цьому регіоні були продовжені лише в 1956 р. за-

© О. В. СМИНТИНА, В. І. НІКІТІН, 1996